O’ZBEKISTON RESPUBLIKASI ICHKI ISHLAR VAZIRLIGI AKADEMIYASI

HUQUQBUZARLIKLAR PROFILAKTIKASI FAOLIYATI KURSANTI
USMONOV YAXYO ILYOS O’G’LI,
HUQUQBUZARLIKLAR PROFILAKTIKASI KAFEDRASI O’QITUVCHISI
VOXOBJONOV DILMUROD

O’ZBEKISTONDA KIBERBULLING JINOYATLARI UCHUN JAVOBGARLIK CHORALARI: AMALDAGI QONUNCHILIK VA TAKOMILLASHTIRISH YO’LLARI

Annotatsiya: *Mazkur maqolada O‘zbekiston Respublikasida kiberbulling bilan bog‘liq jinoyatlar uchun belgilangan javobgarlik choralarining huquqiy asoslari tahlil qilinadi. Jumladan, amaldagi jinoyat va ma’muriy qonunchilikda axborot texnologiyalaridan foydalangan holda shaxsga nisbatan tahdid, haqorat va ruhiy bosim o‘tkazish holatlariga berilgan huquqiy baho ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, xorijiy davlatlar tajribasi asosida kiberbullingga qarshi kurashishning samarali mexanizmlari o‘rganilib, milliy qonunchilikni takomillashtirish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi. Maqolada, ayniqsa, yoshlar va voyaga yetmaganlarni kiberbullingdan himoya qilish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan.*

Kalit so‘zlar: *kiberbulling, axborot xavfsizligi, internet jinoyatlari, javobgarlik choralari, jinoyat qonunchiligi, ma’muriy javobgarlik, shaxs sha’ni va qadr-qimmati, onlayn tahdid, huquqiy himoya, raqamli muhit, yoshlar himoyasi, qonunchilikni takomillashtirish*

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar va internet tarmoqlarining jadal rivojlanishi inson hayotining ajralmas qismiga aylandi. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar va turli onlayn platformalar orqali muloqot qilish keng ommalashdi. Biroq ushbu jarayon bilan bir qatorda yangi turdagi huquqbuzarliklar, jumladan kiberbulling holatlari ham ko‘payib bormoqda.

Kiberbulling — bu axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositasida shaxsga nisbatan muntazam ravishda haqorat qilish, tahdid qilish, kamsitish yoki ruhiy bosim o‘tkazish holatlaridir. Ushbu hodisa, ayniqsa, yoshlar va voyaga yetmaganlar orasida keng tarqalgan bo‘lib, ularning ruhiy salomatligiga jiddiy zarar yetkazishi mumkin.

O‘zbekiston Respublikasida kiberbulling bilan bog‘liq huquqbuzarliklar alohida norma sifatida to‘liq shakllanmagan bo‘lsa-da, amaldagi jinoyat va ma’muriy qonunchilik doirasida ushbu harakatlarga nisbatan javobgarlik choralarini qo‘llash mumkin. Jumladan, Jinoyat kodeksining tegishli moddalarida shaxsning sha’ni va qadr-qimmatini kamsitish (haqorat), tuhmat qilish, shuningdek tahdid qilish kabi harakatlar uchun javobgarlik belgilangan. Agar ushbu harakatlar internet orqali sodir etilgan bo‘lsa, ular kiberbulling sifatida baholanishi mumkin.

Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksda ham haqorat va mayda bezorilik kabi huquqbuzarliklar uchun jarima yoki boshqa choralar nazarda tutilgan. Biroq kiberbullingning o‘ziga xos jihatlari — anonimlik, tez tarqalish va keng auditoriyani qamrab olish kabi omillar mavjud qonunchilikning ayrim hollarda yetarli darajada samarali emasligini ko‘rsatadi.

Xorijiy davlatlar tajribasiga nazar tashlasak, ko‘plab mamlakatlarda kiberbullingga qarshi alohida qonunlar yoki maxsus normalar joriy etilganini ko‘rish mumkin. Masalan, ayrim davlatlarda voyaga yetmaganlarga nisbatan onlayn zo‘ravonlik uchun javobgarlik kuchaytirilgan, shuningdek ta’lim muassasalariga kiberbullingning oldini olish bo‘yicha majburiyatlar yuklatilgan. Bundan tashqari, internet platformalari ham zararli kontentni tezkor o‘chirish va foydalanuvchilarni himoya qilish bo‘yicha aniq mexanizmlarni joriy etgan.

O‘zbekiston qonunchiligini takomillashtirish nuqtai nazaridan bir qator muhim yo‘nalishlarni ajratib ko‘rsatish mumkin. Birinchidan, “kiberbulling” tushunchasini qonunchilik darajasida aniq belgilash zarur. Bu esa huquqni qo‘llash amaliyotida aniqlik va bir xillikni ta’minlaydi. Ikkinchidan, internet orqali sodir etilgan haqorat, tahdid va ruhiy bosim uchun alohida javobgarlik choralarini kuchaytirish maqsadga muvofiq. Uchinchidan, voyaga yetmaganlarni himoya qilishga qaratilgan maxsus normalar ishlab chiqilishi lozim.

Shuningdek, profilaktika choralariga ham alohida e’tibor qaratish zarur. Ta’lim muassasalarida axborot xavfsizligi va onlayn madaniyat bo‘yicha targ‘ibot ishlarini kuchaytirish, ota-onalar va o‘qituvchilarning bu boradagi bilimlarini oshirish muhim ahamiyatga ega. Internet foydalanuvchilarining huquqiy ongini yuksaltirish orqali kiberbulling holatlarining oldini olish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, kiberbulling zamonaviy jamiyat uchun dolzarb muammolardan biri bo‘lib, unga qarshi kurashish kompleks yondashuvni talab etadi. Amaldagi qonunchilikni takomillashtirish, xalqaro tajribani o‘rganish va profilaktik choralarni kuchaytirish orqali ushbu salbiy hodisaning oldini olish va fuqarolarning, ayniqsa yoshlarning huquq va manfaatlarini samarali himoya qilish mumkin.

Kiberbullingga qarshi kurashishda rivojlangan davlatlar tajribasi muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, AQShda kiberbullingga qarshi kurashish shtatlar darajasida tartibga solinadi. Ko‘plab shtatlarda maktablarda kiberbullingning oldini olish bo‘yicha majburiy siyosatlar joriy etilgan. Ayrim shtatlarda esa kiberbulling jinoyat sifatida e’tirof etilib, jinoiy javobgarlik choralariga sabab bo‘ladi. Bundan tashqari, ta’lim muassasalari o‘quvchilar o‘rtasidagi onlayn zo‘ravonlik holatlari uchun javobgar etib belgilangan.

Buyuk Britaniyada esa kiberbullingga qarshi kurash bir nechta normativ-huquqiy hujjatlar orqali amalga oshiriladi. Jumladan, “Malicious Communications Act” va “Communications Act” kabi qonunlar orqali internet orqali haqoratli yoki tahdidli xabarlar yuborish jinoyat sifatida baholanadi. Ushbu mamlakatda internet orqali ruhiy bosim o‘tkazgan shaxslar jarima yoki ozodlikdan mahrum qilish jazolariga tortilishi mumkin.

Janubiy Koreya tajribasi ham alohida e’tiborga loyiq. Bu davlatda kiberbullingga qarshi kurashish bo‘yicha qat’iy siyosat yuritiladi. Internet foydalanuvchilarini identifikatsiya qilish tizimi joriy etilgan bo‘lib, anonim tarzda haqorat qilish imkoniyati sezilarli darajada cheklangan. Shu bilan birga, zararli kontentni tezkor o‘chirish bo‘yicha maxsus davlat organlari faoliyat yuritadi.

Avstraliyada esa bolalarni onlayn muhitda himoya qilish maqsadida maxsus vakolatli organ — eSafety Commissioner tashkil etilgan. Ushbu organ kiberbulling holatlarini ko‘rib chiqadi, zararli kontentni o‘chirishni talab qiladi va fuqarolarga huquqiy yordam ko‘rsatadi.

Germaniyada “NetzDG” (Network Enforcement Act) qonuni orqali ijtimoiy tarmoqlarga noqonuniy kontentni qisqa muddat ichida o‘chirish majburiyati yuklatilgan. Aks holda, platformalarga katta miqdorda jarimalar qo‘llaniladi. Bu mexanizm kiberbulling va onlayn haqoratlarning tarqalishini sezilarli darajada kamaytirishga xizmat qilmoqda.

Takomillashtirish yo‘llari

Yuqoridagi xorijiy tajribalarni hisobga olgan holda, O‘zbekiston qonunchiligini rivojlantirish uchun quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

Birinchidan, “kiberbulling” tushunchasini qonunchilikda aniq belgilash zarur. Bu huquqni qo‘llash amaliyotida aniqlikni ta’minlaydi.

Ikkinchidan, internet orqali sodir etilgan haqorat, tahdid va ruhiy bosim uchun alohida javobgarlik choralarini kuchaytirish lozim.

Uchinchidan, voyaga yetmaganlarni himoya qilishga qaratilgan maxsus qonun yoki normalarni joriy etish maqsadga muvofiq.

To‘rtinchidan, internet platformalari zimmasiga zararli kontentni tezkor bartaraf etish majburiyatini yuklash zarur.

Beshinchidan, ta’lim muassasalarida kiberxavfsizlik va raqamli madaniyat bo‘yicha majburiy dasturlarni joriy etish muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekiston Respublikasida kiberbullingga qarshi kurashishda bir qator tizimli muammolar mavjud:

Birinchidan, aniq huquqiy ta’rifning yo‘qligi. Amaldagi qonunchilikda “kiberbulling” tushunchasi mustaqil huquqiy kategoriya sifatida belgilanmagan. Bu esa huquqni qo‘llash amaliyotida turli talqinlarga olib keladi va kiberbulling holatlarini to‘g‘ri kvalifikatsiya qilishni qiyinlashtiradi.

Ikkinchidan, javobgarlikning fragmentar xarakterga ega ekanligi. Hozirgi vaqtda kiberbulling bilan bog‘liq harakatlar turli moddalar orqali (haqorat, tuhmat, tahdid) tartibga solinadi. Bu esa kompleks yondashuvning yo‘qligini anglatadi va jinoyatning asl mohiyatini to‘liq aks ettirmaydi.

Uchinchidan, anonimlik muammosi. Internet foydalanuvchilarining anonimligi huquqbuzarlarni aniqlashni murakkablashtiradi. Amaldagi qonunchilikda esa bunday holatlarda tezkor aniqlash va javobgarlikka tortish mexanizmlari yetarli darajada rivojlanmagan.

To‘rtinchidan, voyaga yetmaganlarni himoya qilish mexanizmlarining sustligi.

Yoshlar kiberbullingdan eng ko‘p zarar ko‘ruvchi qatlam hisoblanadi. Biroq ularni himoya qilishga qaratilgan maxsus normalar va institutsional mexanizmlar yetarli darajada ishlab chiqilmagan.

Beshinchidan, internet platformalarining javobgarligi aniq belgilanmagan.

Ijtimoiy tarmoqlar va boshqa onlayn platformalarning zararli kontentni o‘chirish yoki oldini olishdagi majburiyatlari qonunchilikda aniq ko‘rsatilmagan. Bu esa kiberbulling kontentining tez tarqalishiga sabab bo‘ladi.

Oltinchidan, profilaktika va huquqiy ong darajasining pastligi. Aholi, ayniqsa yoshlar orasida kiberxavfsizlik va onlayn madaniyat bo‘yicha bilimlar yetarli emas. Bu esa kiberbulling holatlarining ko‘payishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2024.
2. O‘zbekiston Respublikasi Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2024.
3. O‘zbekiston Respublikasi “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi Qonuni.
4. O‘zbekiston Respublikasi “Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida”gi Qonuni.
5. UNICEF. *Cyberbullying and Online Safety for Children: Global Report*. – New York, 2023.
6. European Union Agency for Fundamental Rights (FRA). *Cyber Violence Against Women and Children*. – Vienna, 2022.
7. Livingstone, S., Smith, P.K. *Annual Research Review: Harmful effects of cyberbullying*. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 2018.
8. Hinduja, S., Patchin, J.W. *Bullying Beyond the Schoolyard: Preventing and Responding to Cyberbullying*. – Corwin Press, 2015.

9. Germaniya Federal Ministry of Justice. *Network Enforcement Act (NetzDG) Report*, 2023.

10. Buyuk Britaniya Legislation.gov.uk. *Malicious Communications Act 1988* va *Communications Act 2003*.

11. AQSh Department of Education. *Bullying and Cyberbullying Laws and Policies Overview*, 2022.

12. Avstraliya eSafety Commissioner. *Online Safety and Cyberbullying Reports*, 2023.